

FORI-KOVÁCS RÉKA

A jogos védelem: a laikusok jogismerete és a hatályos szabályozás diszkrepanciája

ABSTRACT

My article aims to present my research on one of the most theoretically controversial and complex legal institutions in criminal law: rightful defence. Through the discussion of the topic, you can learn about the conceptual elements of rightful defence in the context of how they are perceived, whether they are known, and if so, to what extent they can be interpreted by laymen. I illustrate the results of my research through interdisciplinary questionnaires that combine the sociology of law and criminal law, revealing significant gaps in society's legal knowledge at several points. Both questionnaires record the responses of such members of society who are – based on their age and mental capacity – able to be responsible for criminal offences and their legal knowledge does not exceed that of the average civilian. In total, I received almost 1,000 responses to my surveys, and based on the number of respondents, their age, place of residence and their level of education, the collected data indicates that the resulting statistics are representative of society. In light of the results of the research, I seek to understand the causes of the persistent discrepancy between certain legal provisions and the social perception of the law, identify where communication breaks down, and explore why existing legislation is not being effectively communicated to the public.

Keywords: rightful defence ■ questionnaire ■ sociology of law ■ criminal law
■ legal knowledge ■ legal awareness

I. BEVEZETÉS

Jelen tanulmányom a büntetőjog egyik legtöbb elméleti vitát felvető és legkomplexebb jogintézményével, a jogos védelemmel kapcsolatos kutatásomat kívánja bemutatni. A témaválasztásom oka, hogy ennél a jogintézménynél kiemelkedően fontosnak tartom, hogy szabályozása szorososan kötődjék a társadalom természetes jogérzetéhez, így ennek a meglétét vagy hiányát vizsgáltam két, azonos tartalmú, két év távlatában (2020 és 2022) végzett kvantitatív méréssel. Kutatásom eredmé-

neyeit a jogszociológiát és a büntetőjogot ötvöző interdiszciplináris kérdőívek^[1] segítségével szemléltetem, melyek több pontban bizonyították a társadalom jogismeretének fogyatékoságait. A téma tárgyalása során megismerhetjük a jogos védelem egyes fogalmi elemeit, hogy ezeket hogyan látja, ismeri-e, és ha igen, mennyire tudja értelmezni a laikus ember. Mindkét kérdőív a társadalom azon tagjainak válaszait rögzíti, akik korukból és beszámítási képességükből eredően bűncselekmények alanyai lehetnek, jogi ismereteik pedig nem haladják meg az átlag „civilékét”. Az eredmények bemutatása során a 2022-ben felvett adatokat ismerhetik meg elsősorban, ahol pedig azt külön szükségesnek véltem, egy összehasonlítás keretében a 2020-as adatok is feltüntetésre kerülnek. Felmérésemre összesen csaknem 1000 válasz érkezett, és bár a két kérdőív válaszadóiban található némi átfedés, egyértelműen kijelenthető, hogy a kitöltők száma, életkora és lakóhelye, valamint iskolai végzettsége alapján az így kapott statisztika társadalom-reprezentatív. Ennek alapján szükségesnek tartom feltenni a kérdést: mi okozhatja az egyes jogszabályi rendelkezések és a társadalmi jogérzet közti nem változó diszkrepáns viszonyt, illetve hol a hiba a kommunikációban, mi lehet az oka annak, hogy a hatályos jogi szabályozás évek múltán sem jutott el megfelelően a laikusokhoz?

1. A kutatás módszere

Az általam készített interdiszciplináris Kérdőívek célja az volt, hogy felmérjék, mennyire áll összhangban a jogos védelemmel kapcsolatos szabályozás a laikus társadalom természetes jogérzetével. A kérdőívek kitöltése anonim volt, azonban az első pár kérdés a válaszadó személyével kapcsolatos információkra kérdezett rá: pontosabban a kitöltő életkorára, lakóhelyére és iskolai végzettségére. Ez alapján elmondható, hogy a válaszadók 14 és 80 év közötti személyek, akiknek válaszai az ország minden pontjáról, több mint 100 településről érkeztek. A válaszadók iskolai végzettsége terén is széles a skála, ami az általános iskolától a doktori címig terjed. Ennek felmérését mindenekeelőtt azért tartottam szükségesnek, hogy a válaszadók között meglegyen a megfelelő diverzitás annak érdekében, hogy a kutatás társadalom-reprezentatívnak legyen mondható. A jogos védelemmel kapcsolatos jogismereti vizsgálat során feltett kérdések többsége arra irányult, hogy egy bizonyos, általam röviden felvázolt szituációban el tudja-e dönteni a laikus ember a jogos védelem fennállását (vagy fenn nem állását), illetve ezen belül, hogy ismeri-e a jogintézmény pár alapfogalmi elemét. A kvantitatív mérés mindkét alkalommal egy hónap alatt zajlott, amely alatt összesen 982 kitöltés érkezett a Kérdőívekre, amelyek a Google felületén voltak elérhetők.^[2] A továbbiakban ezen felmérésekből származó adatokat ismerhetik

[1] <https://forms.gle/5jkRadRiYn19eJv89> (a továbbiakban: Kérdőív 1); <https://forms.gle/wXQG-Jw1Q5RNslURP7>; (a továbbiakban: Kérdőív 2) (a továbbiakban együtt: Kérdőívek).

[2] Ld. Kérdőívek.

meg a jogos védelem hatályos szabályozásával összefüggésben.

2. Hipotézisek

Tekintettel arra, hogy a kutatásomhoz felhasznált kérdőív a jogos védelmet számtalan aspektusból közelíti meg, az eredmények kiértékelése előtt elég absztrakt módon tudtam hipotéziseimet megfogalmazni. Konkrét elképzelésem a téma kutatottságának hiánya miatt egyedül a szituációs jogos védelemhez, illetve a jogos védelem törvényi fogalmához kapcsolódva alakult ki, a többi szituációra adott válaszok arányáról úgy gondolom, nem lehet előzetesen racionális képet alkotni.

Az előbb leírtak tükrében tehát hipotéziseimet a következőképp tudtam megfogalmazni:

- A laikusok a legtöbb esetben képtelenek arra, hogy helyesen mérjék fel, mikor vannak jogos védelmi helyzetben, ami természetesen csökkenti a jogos védelem jogintézményének hatékonyságát és céljának beteljesedését.
- A média, mint egyetlen forrás a civilek számára a büntetőjogi normák megismerésére, számtalanszor (helytelenül) „önvédelemként” referál a jogos védelem intézményére, ami egy olyan hamis képet alkot a médiafogyasztókban, hogy a jogintézmény csakis önmagunk védelmére szolgál.
- A szituációs jogos védelem egyes elemeivel kapcsolatban véleményem szerint az általános meggyőződés a laikusok körében az, hogy visszaélésekre adhat okot, illetve eltúlzottan mellőzi az arányosság mellett a szükséges kritériumait is ahhoz, hogy erkölcsileg méltányolható legyen.

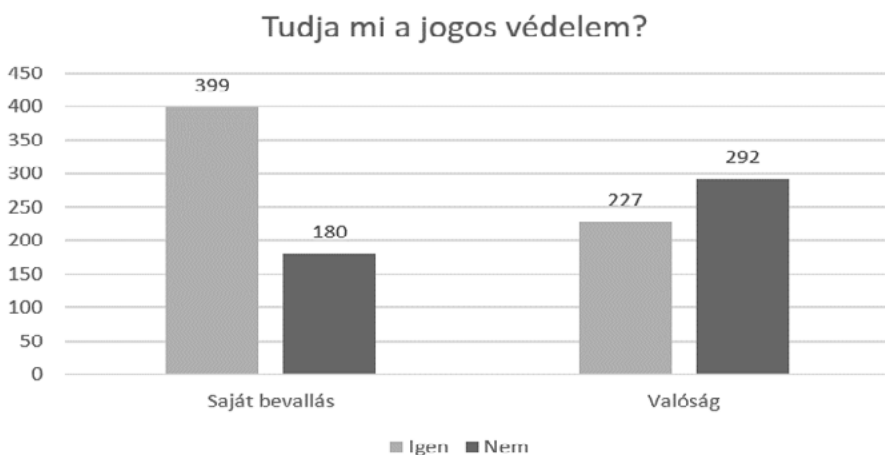
II. A JOGTALAN TÁMADÁS HATÁLYOS SZABÁLYOZÁSA INTERDISZCIPLINÁRIS KÉRDŐÍV TÜKRÉBEN

1. A jogos védelem fogalma

A jogos védelem az egyik leggyakrabban hivatkozott, büntethetőséget kizáró ok, azonban legtöbbször ennek megállapítására mégsem kerül sor annak okán, hogy a törvényi szabályozásban meghatározott kritériumokat csak részben, vagy egyáltalán nem meríti ki az eset. Az alaptalan hivatkozások véleményem szerint egyenesen következnek abból a tényből, hogy a társadalom többsége nincs tisztában a jogos védelem fogalmával. Természetesen egy büntetőeljárás során a vádlott mellé kirendelt vagy meghatalmazott, jogban jártas védő már tudni fogja, hogy a jogos védelem kritériumai fennállnak-e, avagy sem, az hivatkozható, avagy sem, azonban ez már olyan értelemben késő felismerés lesz, hogy a bűncselekmény megtörténtén és a büntetőjogi felelősségen változtatni

nem tud. A kapott eredmények szerint a laikusok jogismeretének hiányosságát leszűkíthetjük a törvénytudásuk fogyatékoságára, hiszen a Kérdőíveim alapján a törvény ismertségével nincsenek problémák. Ez azt jelenti, hogy az emberek tisztában vannak a jogos védelem jog általi szabályozottságával, de a normatív szabály tartalmi vonatkozásaival már nem.

Arra a kérdésre, hogy „Tudja-e, mit jelent a jogos védelem?”, a válaszadók 65,3 százaléka (339 ember az 519-ből) saját bevallása alapján „Igen”-nel válaszolt, míg a következő kérdésben, amikor ki kellett választani a jogos védelem helyes fogalmát, 56,3 százalékuk (292 ember) rossz választ jelölt meg, és csak 227-en válaszoltak helyesen.^[3] 112 ember tehát tévedésben volt a helyes fogalmat illetően, 180 pedig nem is ismerte azt. A kérdésekre vonatkozó adatokat az alábbi diagramokon láthatjuk (1. ábra):

1. ábra: Fogalom 1
(Forrás: Saját szerkesztés)

A Btk. szerint a jogos védelem klasszikus fogalma a következő: „Nem büntendő az a cselekmény, amely a saját, illetve más vagy mások személye, javai vagy a közérdek ellen intézett, illetve ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához szükséges.”^[4] A továbbiakban rátérek a definícióból megismert, a laikusok körében problémásnak mutató tényállási elemek tárgyalására.

2. A jogtalan támadással való közvetlen fenyegetés

[3] Ld. Kérdőív 2.

[4] Btk. 22.§ (1) bek.

A jogos védelmi helyzet, ahogy azt a Btk.-ból is olvashatjuk, egy intézett jogtalan támadással, vagy azzal való közvetlen fenyegetéssel jön létre.^[5] A fenyegetés közvetlensége azt jelenti, hogy a jogtárgy sérelmének reális lehetősége fennáll, az térben, valamint időben is behatárolható, és a konkrét veszélyben lévő jogtárgy vagy jogtárgyak is beazonosíthatók. Ilyenkor tehát a fenyegető és a fenyegetett személy térben közel van egymáshoz, mely közelség annyiban relatív, hogy a szándékolt elkövetés módjától függően kell megállapítani, bekövetkezhet-e reálisan a jogtárgy sérelme vagy sem. Időben akkor mondható a fenyegetés közvetlennek, hogy ha azonnal nem tesz valamit az érintett, rövid időn belül számolni kell a hátrány bekövetkezésével. Tehát nem kell a támadás megindulását bevárni, már ezt megelőzően is van helye védelmi cselekmény kifejtésének.^[6] Az általánosfenyegetettség-érzés, illetve egy jogtalan támadás időben távoli lehetőségére viszont nem alapoz meg jogos védelmi helyzetet.^[7] Talán annak okán is, hogy a közvetlen fenyegetés nem a törvény által megalkotott fogalom (hanem objektív tényekhez kötött), a társadalom tagjainak többsége ezzel kapcsolatban sikerrel tudta felmérni, melyik helyzetben reális a fenyegetett jogtárgy tényleges sérelmének bekövetkezése, vagyis, hogy mikor van jogos védelmi helyzetben.^[8]

Nem bizonyult viszont teljesen egyértelműnek a közvetlen fenyegetés megállapítását célzó példám, amikor azt a kérdést tettem fel a válaszadóknak, hogy szerintük jogos védelmi helyzetben vannak-e, ha egy összefüggéstelenül beszélő, zavart személy, a kezében egy kanállal, testi sértéssel fenyegetőzik.^[9] A laikusok többsége helyesen mérte fel a helyzetet, hiszen a kanál, mint eszköz köztudottan nem alkalmas szúrásra, vágásra vagy bármilyen sérülés okozására, valamint a fenyegető is valószínűleg olyan ittas vagy bódult állapotban lehetett, amely már csaknem képtelenné tette egy komoly, testi épséget veszélyeztető támadás intézésére. A fenyegetés itt tehát nem eredményezett közvetlen veszélyt, amit 519 emberből 315 helyesen állapított meg (2. ábra). 204 válaszadó ennek ellenére úgy vélte, a jogos védelmi helyzet fennáll, mely megállapításukat valószínű arra alapozhatták, hogy a fenyegető térben közel van, valamint a támadás bekövetkezésével is rövid időn belül számolni lehetne, azonban nem vették figyelembe, hogy a fenyegetett jogtárgy sérelmének veszélye nem reális. Véleményem szerint ugyan a többség helyesen válaszolt, mégis aggodalomra ad okot, hogy az emberek csaknem 40 százaléka úgy gondolná, jogos védelmi helyzetben van, és valószínű, ebből egyenesen következne, hogy „elhárító” magatartást fejt ki, melynek következményeként maga válna támadóvá, és a másik személy kerülne valós jogos védelmi helyzetbe. Ez ahhoz vezetne, hogy mind a ketten abban a tudatban cselekszenek, hogy cselekményük jogos, így egyik sem engedve a másiknak, kölcsönösen valósítanak meg egymáson a Btk. valamely különös részi

[5] Nagy, 2008, 142.

[6] Polgár, 2013, 9.

[7] Btk. kommentár (Complex CD Jogtár).

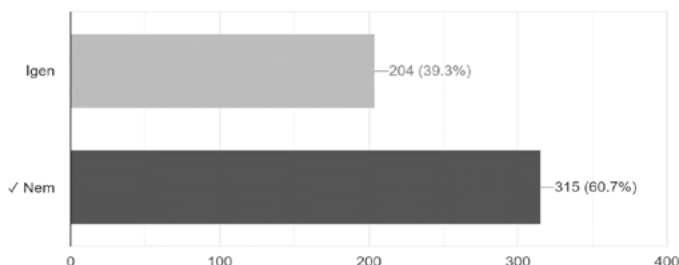
[8] Ld. Kérdőív 2.

[9] Ld. Kérdőív 2.

tényállását. A válaszok arányából a fent leírt, kedvezőtlen helyzet bekövetkezésének esélye nem kicsi, hiszen tízből szinte minden negyedik ember védekezne a komolytalan fenyegetővel szemben.

6. Ön szerint jogos védelmi helyzetben van ön, ha egy összefüggéstelenül beszélő, zavart személy a kezében lévő kanállal testi sértéssel fenyegetőzik?

315 / 519 correct responses

2. ábra: Nem reális fenyegetés 1

(Forrás: Saját szerkesztés)

Fontos azonban itt megjegyezni azt a tényt, hogy ugyan a kanállal való fenyegetőzés a Kérdőívben tudatosan és pontosan megfogalmazott esetben valóban nem jelent közvetlen veszélyt, ez nem mindig van így. A támadónál lévő eszköz veszélyessége ugyanis a legtöbb esetben nem lehet a jogtárgysérelem bekövetkeztének reális lehetőségét eldöntő, egyetlen kritérium. Ennek oka az, hogy az egymással szemben álló személyek adottságai soha nem lehetnek egyformák. Elképzelhető tehát, hogy egy kanállal történő fenyegetés a jogtárgysérelem reális lehetőségét hordozza magában, hiszen a fenyegető fizikuma a megtámadotéhoz képest olyan erőfölényt biztosít számára, hogy az eszköz veszélytelensége az erőviszonyok összemérésénél már jelentéktelennek mondható.

3. A jogtalan támadás

A támadással való közvetlen fenyegetés tisztázása után rá is térek magára a támadásra. A támadás nem jogi fogalom, azt a törvény nem értelmezi, így a bírói gyakorlatból ismerhetjük meg. Polgár András bírószerint „a támadás egy rendszerint aktív, kivételesen passzív, általában erőszakos, ember által megvalósított magatartás, amely sérti valamely büntetőjog által védett jogtárgyat”.^[10]

A fenti definícióból elsőként olvashatjuk ki, hogy a támadás rendszerint aktív

[10] Polgár, 2013, 7.

magatartást feltételez. Ez általában olyan erő kifejtést takar, mely közvetlenül személy vagy dolog ellen irányul.^[11] Sokáig vita tárgyát képezte, hogy vajon az aktív magatartás szükségszerűen erőszakos kell-e, hogy legyen. Véleményem szerint sem a támadásnak, sem az aktív jogellenes magatartásnak nem velejárója az erőszakosság, az nem lehet kritérium a támadás fennállásának mérlegelésénél, hiszen vannak nem erőszakos jellegű elkövetési magatartással megvalósuló bűncselekmények is, amelyek sértik valamely, jogos védelem által is oltalmazni kívánt jogi tárgyat. A javak elleni bűncselekmények többségénél (például lopásnál) tehát, ha az erőszakosság fogalmi eleme lenne a támadásnak, nem lenne lehetősége a javait védeni kívánónak jogos védelmi cselekmény kifejtésére egészen addig, míg a tetten ért tolvaj nem tanúsít vele szemben erőszakos magatartást, ha pedig ilyen nem történik, akkor egyáltalán nem védekezhetne. A példából is láthatjuk, hogy ez igencsak lekorlátozná a jogos védelem alkalmazhatóságát, és a jogintézmény nem tudná betölteni szerepét.

III. AZ ELHÁRÍTÓ MAGATARTÁS HATÁLYOS SZABÁLYOZÁSA INTERDISZCIPLINÁRIS KÉRDŐÍV TÜKRÉBEN

A jogos védelem másik kulcseleme a támadás mellett az elhárító magatartás, amely a támadás elhárítása érdekében alkalmazott szembeszegülést jelent.^[12] A védelmi cselekmény a támadás reciproka, így a támadó ellen irányuló, a Btk. valamelyik különös részi tényállását kimerítő cselekménynek elhárító jellegűnek is kell lennie. Az elhárító cselekmény kifejtésére harmadik személlyel szemben nincs lehetőség, ellenben a védekezés a megtámadotton kívül mástól is származhat. A felmérés során a laikusok 58 százaléka (302 ember) helyesen gondolkozott, mikor azt állította: jogos védelmi helyzetben van, ha beleképze magát egy megtámadott nő segítségére siető férfi helyébe és a támadónak súlyos testi sértést okoz, hogy a nőt megmentse (3. ábra).^[13] A válaszadók 42 százaléka (217 ember) viszont mégis úgy vélekedett, hogy nem lehet a kívülálló férfi jogos védelmi helyzetben, mely válaszuk arra enged következtetni, hogy hasonló szituációban nem avatkoztak volna közbe, a büntetőjogi felelősségre vonástól tartva. A Konklúzió című fejezetben láthatjuk a 2020-as eredményekkel való összevetést is, melyről előljáróban megjegyezném, hogy aggodalomra adhat okot.

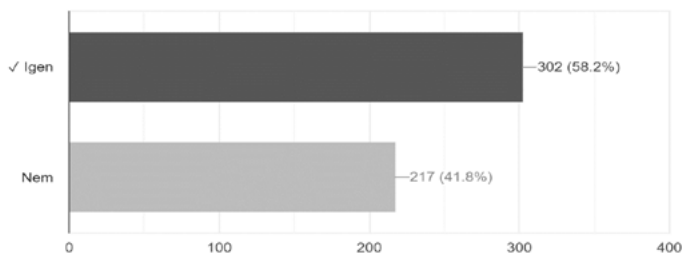
[11] Polgár, 2013, 7.

[12] Nogel et al., 2010, 54.

[13] Ld. Kérdőív 2.

13. Ön szerint jogos védelmi helyzetben van ön, ha látja, hogy az utcán megtámad egy férfi egy nőt és ön a férfinak súlyos testi sértést okozva a nő segítségére siet?

302 / 519 correct responses

3. ábra: Önvédelem? 1
(Forrás: Saját szerkesztés)

1. A kitérés kötelezettség

A kitérés kötelezettség az 1950-es évek „vívmánya”, a bíróságok általában nem állapították meg a jogos védelmi helyzetet annak javára, aki „elmenekülhetett volna” a támadás elől.^[14] A gyakorlat később finomodott ugyan, a Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelvében az általános kitérés kötelezettséget megszünteti, de még mindig elvárja bizonyos speciális esetekben: „jogtalan támadás esetén a megtámadottnak nem kell kitérni a támadás elől, a kitérés kötelezettség bizonyos élethelyzetekben azonban fennáll”.^[15] Ez alapján közömbös elhárítási módot kellett választani, ha a támadó a megtámadott felmenője, testvére, házastársa vagy gyermekkorú és szintén megkívánható volt a kitérés, ha a támadó kóros elmeállapotú vagy felismerhetően tudatzavarban van. A probléma ezzel kapcsolatban abban gyökerezett, hogy ezzel a Legfelsőbb Bíróság leszűkítette a jogos védelem, mint büntethetőséget kizáró ok megállapíthatóságának körét, így büntetendővé nyilvánítva olyan cselekményeket, melyeket a jogalkotó egyértelműen nem rendelt büntetni. A büntetőjogi felelősség ily módon történő kiterjesztése a *nullum crimen sine lege scripta* elvébe ütközve alkotmányellenes helyzetet teremtett. Erre szolgált megoldásként a 2009. évi LXXX. törvény, amely explicit rendelkezéssel zárta ki a kitérés kötelezettséget és a támadással járó kockázatok viselését teljes mértékben a támadóra helyezte.^[16] A jogos védelem napjainkban hatályos szabályozása szerint tehát a védekezés joga minden körülmények között, mindenkivel szemben megilleti a megtámadottat: „A megtámadott nem köteles kitérni a jogtalan támadás elől.”^[17]

[14] Nogel et al., 2010, 54.

[15] Legfelsőbb Bíróság 15. sz. irányelv.

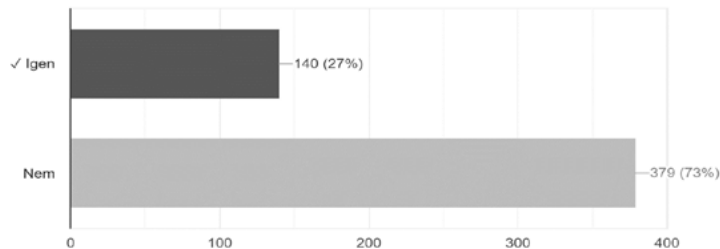
[16] 2009. évi LXXX. törvény.

[17] Btk. 22.§ (4) bek.

A szabályozás korrigálása ellenére a társadalom többsége úgy gondolja, hogy a támadás alól, ha erre lehetőség van, ki kell térni, hiszen ha a bűncselekmény miatt valósul meg, mert ők nem tértek ki a támadás alól, onnantól nem állapítható meg jogos védelmi helyzet javukra.^[18] Érdekes, hogy a válaszadók 73 százaléka (379 ember) belső meggyőződése szerint magára vállalná ezt a kötelezettséget és nem gondolja úgy, hogy az ezzel kapcsolatos kockázatokat a támadónak kell viselnie (4. ábra). A régebbi és az új adatokat összevetve, valamint az így megmutatkozó romló tendenciát látva felmerült bennem az is, hogy a laikusok nem belső meggyőződésük miatt vállalnák magukra e kötelezettséget, pusztán az eltelt két év során erősödött bennük a joggal szembeni idegenérzés, emiatt nem gondolják, hogy a norma oltalmazná őket. E meglátásomat szintén a konklúzió részben kíséreltem meg alátámasztani.^[19]

11. Ön szerint jogos védelmi helyzetben van ön, ha van lehetősége kitérni a jogtalan támadás alól, de nem teszi és a bűncselekmény emiatt valósul meg?

140 / 519 correct responses

4. ábra: Kitérés kötelezettség
(Forrás: Saját szerkesztés)

2. Szükségesség

Az elhárító cselekménynek is, ahogy a támadásnak, vannak jellemző ismérvei, melyek közül az egyik legfontosabb a szükségesség. A tényállásszerű elhárító cselekménynek *quasi ultima ratio*-nak^[20] kell lennie ahhoz, hogy jogi védelmet élvezzen, ami azt jelenti, hogy a támadás elhárításához nélkülözhetetlen kell, hogy legyen. A quasi ultima ratio magában foglalja, hogy csak végső megoldás lehet az olyan védekezés kifejtése, amely egyben bűncselekményt is megvalósít, hiszen először mérlegelni kell az elhárító magatartás szükségességét, és ha

[18] Ld. Kérdőív 2.

[19] Ld. Kérdőív 1.

[20] Nogel et al., 2010, 55.

ez nélkülözhetetlen ugyan, de a támadás többféle módon is elhárítható, akkor először olyat kell választani, amely nem meríti ki egy bűncselekmény tényállását sem, ha pedig ilyen nincs, akkor azok közül is a legenyhébbet. Szükségtelen tehát a különös részi tényállást kimerítő védelmi cselekmény, ha a támadás nem fenyeget a jogtárgy tényleges megsértésével, mert például a támadó személye vagy az alkalmazni kívánt eszköze erre alkalmatlan (lásd: a 2. ábrához tartozó kérdés).

A fentiekből már kiolvasható, hogy az eset összes körülménye alapján lehet csak eldönteni azt a kérdést, hogy az adott eszköz, az adott módon használva, az adott támadás elhárításához feltétlenül szükséges-e.^[21] Véleményem szerint ez már egy bizonyos mértékű arányosság-vizsgálatot feltételez, amely nélkül a szükségesség fogalma nem bírna túl nagy relevanciával. Értem ez alatt, hogy az, hogy valami szükséges-e vagy sem, nem szűkülhet le arra az eldöntendő kérdésre, hogy szükség van-e elhárító magatartás kifejtésére, vagy nem. Ugyanis az a gondolati eredmény, hogy az elhárítás szükséges, magában foglalja azt is, hogy mi az, ami még szükséges, és mi az, ami már nem.^[22] Ennek a mérlegelésnek elengedhetetlenül át kell futnia a megtámadottnak ahhoz, hogy magát a támadás-szituációt racionálisan értékelni tudja. Ez a mérlegelés tehát már a védekezés előtt, tizedmásodpercek alatt megtörténik, ennél többet pedig, úgy gondolom, a megtámadottól nem lehet elvárni, és az, hogy a sérelem, amit végül okoz a védekezés közben esetleg súlyosabb, mint amivel a támadás fenyegetett volna, semmiképp sem szabad, hogy felróható legyen számára. Éppen ezért elutasítom azt az álláspontot, miszerint az arányosság a jogos védelmi helyzetek megítélésében szerepet kell, hogy kapjon. A támadó a megtámadottal szemben ugyanis mindig abban a privilegizált helyzetben van, hogy ő választja meg a támadás helyét, idejét, módját és kívánt végkimenetelét, míg a megtámadottat mindez váratlanul éri, így nem elvárható, hogy abban a helyzetben minden körülményt mérlegelni tudjon.^[23] Az én álláspontom az, hogy amennyiben az elhárító magatartás nagyobb sérelmet okozna, az a bűnözés kockázata, amit a támadó a jogtalanság talajára lépve vállal, és vállalnia kell.

IV. A JOGOS VÉDELEMMEL ÖSSZEFÜGGŐ KÜLÖNLEGES SZABÁLYOZÁSOK INTERDISZCIPLINÁRIS KÉRDŐÍV TÜKRÉBEN

1. A szituációs jogos védelem

A jelenleg hatályos szabályozás egy új, megdönthetetlen védelem felállításával szabályozza a jogos védelem egyes eseteit, melyek tipikusan súlyos támadásnak

[21] BH 1985.170.

[22] BH 2003.394.

[23] 4/2013 BJE.

tekinthetők, így ezeket további mérlegelés nélkül élet elleni cselekményeknek kell tekinteni. A vélelem a jogszabály szövege alapján tehát a következő: a jogtalan támadást úgy kell tekinteni, mintha az a megtámadott életének a kioltására irányult volna, ha azt személy ellen éjjel, vagy fegyveresen, vagy felfegyverkezve, vagy csoportosan követik el, valamint ha az a lakásba éjjel, vagy fegyveresen, vagy felfegyverkezve, vagy csoportosan történő jogtalan behatolás, vagy a lakáshoz tartozó bekerített helyre fegyveresen történő jogtalan behatolás.^[24] Mivel a vélelem szerint bármely ilyen támadás életellenesnek minősül, az élet elleni támadásoknál pedig nincs semmilyen arányossági vizsgálat, bármilyen elhárítási mód, akár a támadó életének kioltása is „elfogadott”. Kétségtelen, hogy e szabályozás jelenlegi megfogalmazásában számtalan visszaélésre adhat lehetőséget, de ennek tárgyalását a következő fejezet releváns részén tartom indokoltnak.

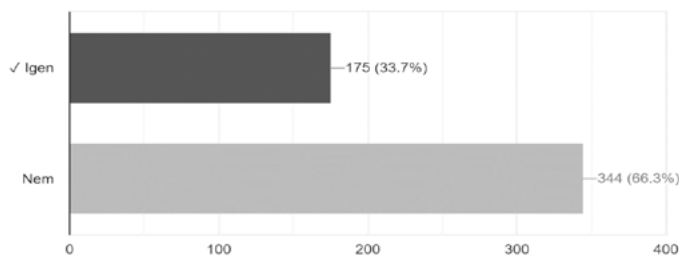
A Kérdőívben a szituációs jogos védelem is helyet kapott, mellyel azt kíván-tam felmérni, hogy a laikus emberben (a szabályozást feltehetőleg nem ismerve) alapot ad-e egyes szituációs elemek megléte arra, hogy a szükségesnél súlyo-sabb elhárítási módszert válasszon. A kérdés így szólt: „Ön szerint jogos védelmi helyzetben van ön, ha hajnal 3-kor bemegy az ön lakásába egy ittas személy, és ön ettől annyira megijed, hogy megöli?”^[25] Mielőtt rátérek a statisztikai adatokra, szeretnék rávilágítani arra a problémát felvető kérdésre, miszerint egyesek úgy vélik, szituációs jogos védelemről ez esetben semmiképp nem lehet beszélni, mert a szituációs elemek hiába vannak jelen, a jogos védelem alapvető eleme a támadás, itt pedig támadás nem történt, így elhárító cselekmény szóba sem jöhet. Véleményem szerint azok a szakmabeliek vallják ezt, akik azt a nézetet képviselik, miszerint a támadás fogalmi eleme az erőszakosság. Ahogy azt a fentiekben érvekkel alátámasztva kifejtettem, a támadásnak nem lehet kritériumaként meghatározni az erőszakosságot, még annak fényében sem, hogy ez általában velejárója. Éppen ezért indifferens, hogy erőszakos magatartást nem tanúsít a behatoló személy az idegen lakásban, a belépésre engedélye nem volt, tehát cselekménye a jogtalanság talaján álló aktív magatartás, illetve a belépés tényével megtörténik a védett jogi tárgy megsértése is, ami ez esetben a magánlakáshoz való jog. Arról nem is beszélve, hogy a közvetlenül fenyegető támadás is megalapozhat jogos védelmi helyzetet, a lakásba történő éjjeli jogtalan behatolás észlelése után pedig alappal feltételezheti az érintett, hogy ha nem cselekszik azonnal, javai vagy személye rövid időn belül támadás áldozata lehet. Ennek ellenére a laikusok 66.3 százaléka (344 ember) mégsem érezte úgy, hogy a lakásába éjjel bemenő idegen ember életének kioltása a jogos védelem kereteibe tartozna, melyről véleményemet a konklúzió fejezetben fejtem ki bővebben (5. ábra).

[24] Btk. 22.§ (2) bek.

[25] Ld. Kérdőív 2.

8. Ön szerint jogos védelmi helyzetben van ön, ha hajnal 3-kor bemegy az ön lakásába egy ittas személy, és ön ettől annyira megijed, hogy megöli?

175 / 519 correct responses

5. ábra: Szituációs jogos védelem 1
(Forrás: Saját szerkesztés)

2. A megelőző jogos védelem

Szintén a 2009. évi LXXX. törvénynek köszönhetjük azt az új jogintézményt, amely lehetőséget ad a polgároknak arra, hogy javaik, illetve személyük védelme érdekében büntetőjogi felelősségre vonást nem eredményező módon telessenek valamit egy későbbi támadás megelőzése végett. A korábbi ítélkezési gyakorlat nem ismerte el a megelőző jogos védelmi helyzetet, arra hivatkozva, hogy jogos védekezésnek csak közvetlenül fenyegető vagy intézett támadással szemben lehet helye. Véleményem szerint, ahogy Székely János azt már kitűnően megfogalmazta, a védelem hatékonnyá csak a támadás pillanatában válik, az közvetlenül a támadással szemben véd, és amíg jogtalan támadás nincs, addig a védelmi berendezés is „inaktív”.^[26]

A megelőző jogos védelem körében a törvény korlátokat állít annak érdekében, hogy a telepített védelmi berendezések a társadalom ártatlan polgárainak jogait ne sérthessék. A Btk. 21. §-ából kiolvashatjuk, hogy a közérdek védelme érdekében nem lehet védelmi eszközt telepíteni, csak a saját, illetve mások javai vagy személye elleni jogtalan támadás megelőzése céljából.^[27] Ez már önmagában egy megszorítás a jogos védelem általános szabályaihoz képest.

A Btk. expressis verbis utal arra is, hogy az élet kioltására alkalmas védelmi eszköz nem alkalmazható.^[28] Ez a feltétel egyszerre tágítja, illetve szűkíti is a jogos védelem általános fogalmát. Tágítja abban az értelemben, hogy – azon kívül, hogy a védekezőnek mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy az

[26] Székely, 1971, 300.

[27] Btk. 21. §.

[28] Btk. 21. §.

eszköz ne okozzon sérelmet – a törvény szövegéből következően a halál okozása a védelmi berendezés telepítésének egyetlen korlátját képezi. Ebből adódik, ahogy azt Bárd Petra is megfogalmazta, hogy a jogos védelem „alap esetében” jelentőséggel bíró szükségesség, illetve a túllépés kérdése itt nem bír jelentőséggel.^[29] Ebből adódik, hogy tulajdonképpen lényegtelen, hogy a támadó cselekménye mire irányult, hiszen amennyiben halált nem okoz, bármilyen elhárítási mód megengedett, függetlenül attól, hogy annak mértéke szükséges volt-e. A másik oldalról viszont le is szűkíti a jogos védelem körét ezzel a jogalkotó, hiszen abban az esetben sem okozhat halálos eredményt a védelmi berendezés, ha a támadó szándéka a védekező életének kioltására irányult. Ilyenkor a védekező minden esetben büntetőjogi felelősséggel tartozik a halál okozásáért.^[30] A 4/2013-as BJE azonban kimondja, hogy amennyiben a védelmi berendezés telepítője jelen van a támadás időpontjában, a védelmi cselekmény a klasszikus jogos védelem körébe tartozik.^[31] Ebben az esetben tehát lehetséges, hogy a védelmi berendezés halálos eredményt okoz, a jogos védelmi helyzet viszont megállapításra kerül, hiszen feltételezhető, hogy aki életének kioltására a támadás irányul, maga is a helyszínen tartózkodik (tehát a közvetlenül fenyegető támadás esete fennáll).

A fenti gondolatfonalat tovább sodorva, meg kell jegyezni, hogy arra a kérdésre, hogy az élet kioltására mi alkalmas és mi alkalmatlan, csak néhány esetben lehet egyértelmű választ adni (például magas feszültségű áram egyértelműen alkalmas). Az alkalmatlan kísérlet fogalmából kiindulva juthatunk a legközelebb a megoldáshoz, miszerint alkalmatlan kísérletről akkor van szó, ha a tettes cselekménye nemcsak, hogy nem vezetett, de eleve nem is vezethetett volna befejezettséghez.^[32] A jogkövető állampolgár azonban nagy valószínűséggel nem ismeri az alkalmatlan kísérlet fogalmát, így ebből az értelmezésből nem tud kiindulni, mikor el kell döntenie, milyen eszköz alkalmatlan az élet kioltására. Az alkalmatlanság egyébként is minden esetben relatív és a potenciális áldozat adottságaitól függ, hiszen például a gyenge feszültségű áram ugyan az emberek többségénél alkalmatlan a halál előidézésére, egy szívbeteg tolvajnál azonban már nem. Ebből kiindulva viszont az a védelmi berendezés, ami pedig abszolút alkalmatlan az emberi élet kioltására, valószínűleg a vagyoni javakat sem lenne képes megvédeni.

A törvény ezen kívül elvárja a védelmi berendezés telepítőjétől azt is, hogy mindent tegyen meg annak érdekében, hogy ez az eszköz ne okozzon sérelmet. Ezt a veszélyre felhívó figyelmeztető jelzésekkel tehetjük meg, általában táblákkal. Fontos, hogy az így kihelyezett figyelmeztető jelzések mindenki számára

[29] Bárd, 2017, 44.

[30] Bárd, 2017, 44.

[31] „[H]a a »telepített« védelmi eszköz – a bekövetkező jogtalan támadást érzékelve – akkor lép működésbe, amikor a védelmi eszköz telepítője maga is jelen van, akkor az aktualizálódott elhárító cselekményt nem a 21. §, hanem a 22. § (1) vagy (2) bekezdése szerint indokolt megítélni.” (4/2013. BJE, 3. pont).

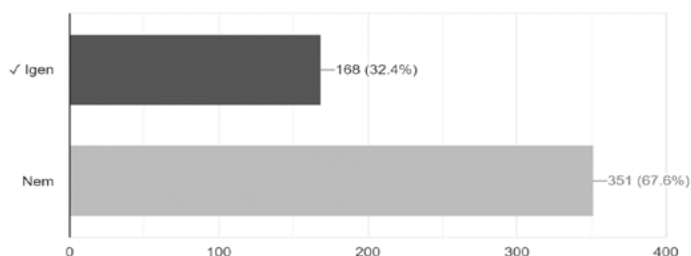
[32] Nogel et al., 2010, 61.

egyértelműek legyenek, azokat minden oldalról és minden időjárás viszonyban látható módon kell elhelyezni. A figyelmeztetés azért is fontos, mert a büntetőjogi felelősségre vonás csak abban az esetben marad el, ha a védelmi berendezés jogtalan támadónak okoz sérelmet, ártatlan személyeket pedig nem veszélyeztethet.^[33]

A Kérdőívemben szándékosan egy olyan esetet vázoltam fel a válaszadóknak, amikor a törvényi korlátoknak megfelelő módon telepít valaki védelmi berendezést. A kérdés így szólt: „Ön szerint jogos védelmi helyzetben van ön, ha megfelelő figyelmeztető jelzések mellett gyenge feszültségű áramot vezet saját kerítésébe?” 2020-ban a laikusok 64 százaléka (295 ember), annak ellenére, hogy kiemeltem az áram gyenge feszültségű voltát, valamint azt is, hogy megfelelő figyelmeztető jelzések kerültek kihelyezésre, mégis úgy gondolta, hogy a példa szerinti esetben nincs jogos védelmi helyzetben (6. ábra).^[34] Ezt többek között arra az okra tudtam visszavezetni, hogy az intézmény viszonylag új keletű szabályozása miatt valószínűleg a köztudatban nem él az a tény, hogy a megelőző jogos védelem a törvény által szabályozott és büntethetőséget kizáró okként értékelhető. A másik ok, ami szerepet játszhat a kedvezőtlen eredményekben, véleményem szerint az, hogy nem igazán találhatunk a médiában is nagy visszhangot keltő olyan ügyet, ahol a vádlottat megelőző jogos védelemre hivatkozva mentették volna fel. 166 válaszadó (36%) helyesen állapította meg, hogy a fent ismertetett esetben ő jogos védelmi helyzetben lenne, mely választukat valószínűsíthetően a megfelelő figyelmeztető jelzések meglétére és az áram gyenge feszültségére alapították (6. ábra). Dolgozatom konklúzió fejezetében megismerhetjük a 2022-es adatokat, valamint a válaszarányok alakulását is.

9. Ön szerint jogos védelmi helyzetben van ön, ha megfelelő figyelmeztető jelzések mellett gyenge feszültségű áramot vezet saját kerítésébe?

168 / 519 correct responses

6. ábra: Megelőző jogos védelem 1
(Forrás: Saját szerkesztés)

[33] Nogel et al., 2010, 61.

[34] Ld. Kérdőív 1.

V. KONKLÚZIÓ

1. Következtetések a Kérdőívből

A Kérdőívben szereplő, jogos védelemmel kapcsolatos legfontosabb kérdések bemutatása és rövid elemzése után az olvasóban is valószínű kialakult egy vagy több következtetés a hatályos szabályozás és a laikusok véleményének különbségeivel kapcsolatban. Mindenekelőtt fontosnak érzem tisztázni, hogy mint minden társadalom tagjaival történő felmérésnek, Kérdőíveimnek is megvannak a maga korlátai, hiszen nem feltétlenül a teljes valóságot tükrözik. A laikusok minden bizonnyal legjobb tudásuk és valós meggyőződéseik alapján válaszoltak a kérdésekre, azonban nem felmérhető, hogy a valóságban a leírtakhoz hasonló szituációkban a válaszuknak megfelelően cselekednének-e. Kétségtelen, hogy egy megtámadott személy helyébe nehezen lehet beleképzelni magunkat, hiszen nem kapjuk meg ugyanazokat az impulzusokat, amik a támadás következtében őt éri, így a szituációkat pusztán olvasva, a Kérdőíveket kitöltők a kérdésekre jól megfontolt, racionálisan végiggondolt válaszokat adhattak, melyek eltérhetnek attól, ahogy a valóságban erre ténylegesen reagálnának. Fontos szintén megemlíteni, hogy a két felmérést kitöltők között lehetséges az átfedés, amit megközelítőleg 50 főben tudnék meghatározni. Ez mindössze azért fontos, mert lehetséges, hogy ezen válaszadók valamilyen szinten emlékeznek a helyes válaszokra, így a statisztikát kedvező irányba tolhatták el. Az egyszerűség kedvéért, valamint a bizonyítás lehetetlensége miatt azonban tekintünk úgy, hogy a válaszadók a valóságban a válaszaikkal megegyező módon cselekednének.

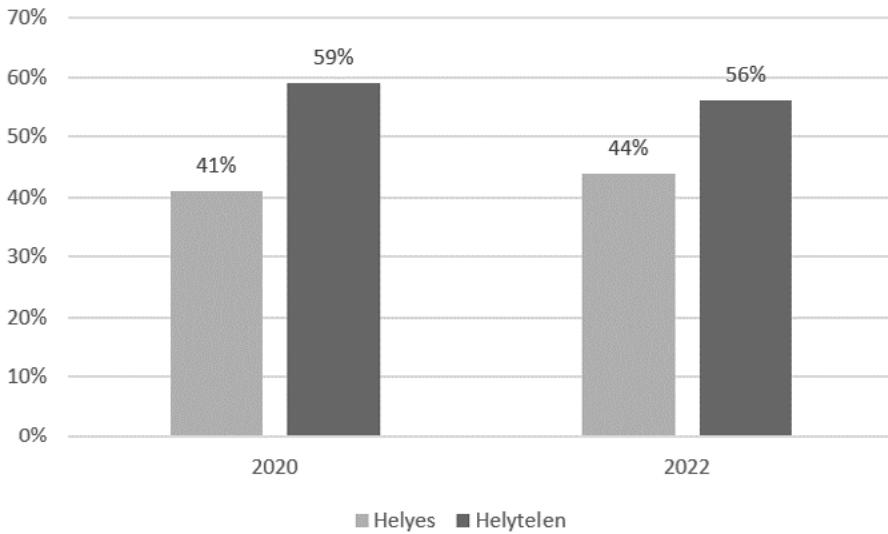
A kérdőívben található kérdések közül találhatunk olyanokat, amelyeket a laikusok több, mint a fele mindkét felmérésben helyesen válaszolt meg, és valójában csak három olyan kérdés volt, ahol a többség kétszer is rossz választ jelölt meg.^[35] Ebből első ránézésre azt a következtetést vonhatnánk le, hogy a társadalom jól teljesített a felméréseken, jogismeretük pedig kielégítő. Azonban a jól megválaszolt kérdéseknél sem mindegy, milyen arányban érkeztek a helyes válaszok, illetve van-e romló tendencia, hiszen a hatályos szabályozással szembenő gondolkodásmódra valló helytelen válaszok viszonylag nagy, vagy több helyen emelkedő száma így is aggodalomra ad okot. Emlékezzünk vissza néhány példára a problémás kérdések közül.

Rögtön az első kérdésnél, mikor a jogos védelem leegyszerűsített, helyes fogalmát kellett megjelölnie a válaszadóknak, 2020-ban 59 százalékuk, 2022-ben pedig 56.3 százalékuk helytelenül válaszolt (7. ábra).^[36] Itt sem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy az újabb kérdőívet kitöltők között szerepelhettek olyan személyek is, akik a 2020-as felmérésben is részt vettek, amely javíthatta a statisztikai adatokat. Ezek alapján már az elején is kirajzolódik – az így is kedvezőtlen – adatokból az a tény, hogy a Kérdőíveket kitöltő személyek többsége a

[35] Ld. Kérdőívek.

[36] Ld. Kérdőívek.

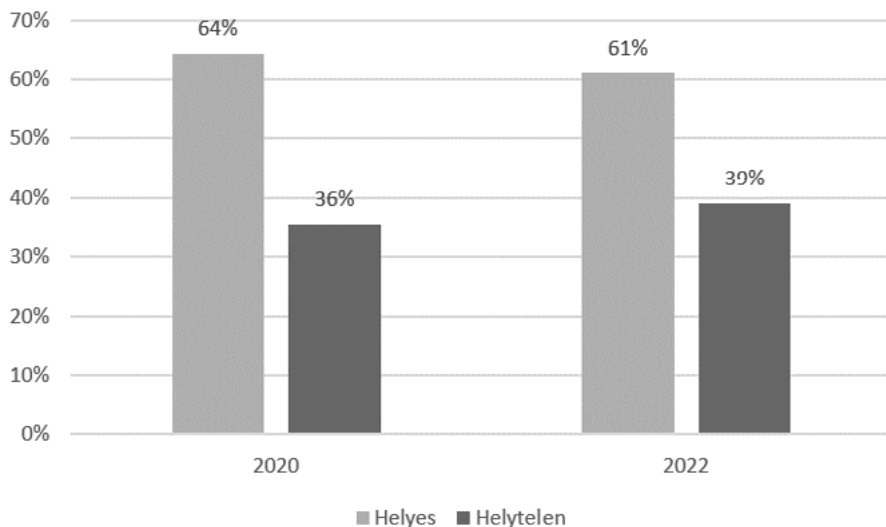
jogos védelem alapfogalmi elemeivel sem voltak tisztában, a többi kérdést pedig e jogismereti fogyatékokkal válaszolták meg.

7. ábra: Fogalom 2
(Forrás: Saját szerkesztés)

A 2. ábrához kapcsolódó esetet is érdemes megfigyelni, mikor a fenyegetés az eszköz alkalmatlanságából és a fenyegető állapotából kifolyólag nem volt reális, mégis majdnem minden negyedik válaszadó azt gondolta, jogos védelmi helyzetben van. Ez ugyan szintén nem a többségi vélemény volt, a probléma továbbra is fennáll, hogy mivel a laikus ember nem tudja, hogy a jogos védelmi helyzethez a jogtárgysérelem bekövetkezésének reális lehetősége is fenn kell, hogy álljon, és a fenyegetés önmagában nem elég, olyan helyzetben fejtene ki „védelmi” cselekményt, ahol annak semmilyen objektív alapja nincsen. Tehát tulajdonképpen az, hogy a laikus társadalom nincs tisztában az egyes büntethetőséget kizáró okok feltételeivel, teret enged annak, hogy önmagukat jogos védelmi helyzetbe gondolva bűncselekményt valósítsanak meg. A fent említettek miatt kiemelkedő probléma, hogy a két felmérés eredményeit összevetve itt is romló tendenciát fedezhetünk fel a helytelen válaszok arányában (8. ábra).^[37]

[37] Ld. Kérdőívek.

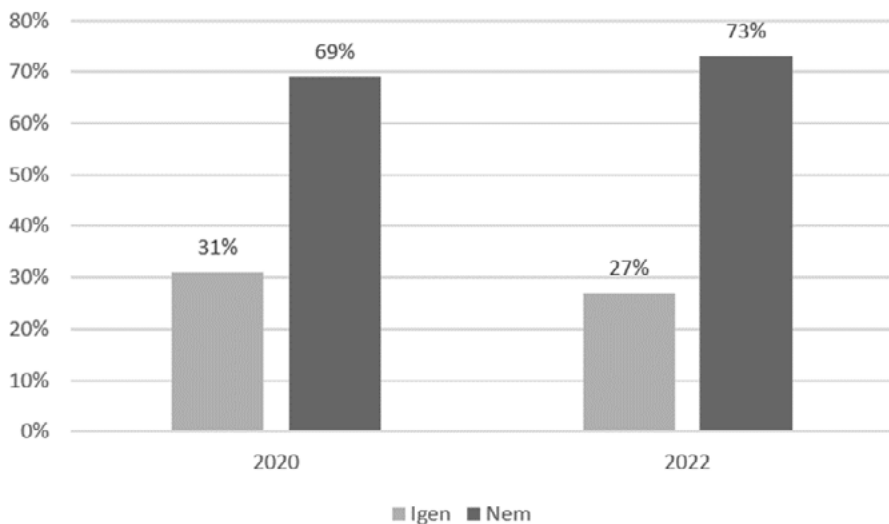

8. ábra: Nem reális fenyegetés 2
(Forrás: Saját szerkesztés)

Problémásnak mutatkozott még a kitérés kötelezettséggel kapcsolatos kérdés is (4. ábra).^[38] A válaszadók többsége azt gondolta, hogy egy esetleges támadás esetén a kitérés kötelezettség őt terheli, és ha van lehetősége kitérni a jogtalan támadás elől, de nem teszi és a támadás bekövetkezik, onnantól nem állapítható meg javára a jogos védelmi helyzet. A kérdésben nem volt semmi specifikus (például, hogy ki a támadó), a kitérés kötelezettséget általánosságban létező követelménynek gondolják a megtámadott felé, amely véleményem szerint nem csak a hatályos jogszabálynak mond ellent, hanem az előzőként említett kérdésre adott válaszukkal is ellentétes, ahol egy egyáltalán nem reálisan fenyegető támadás ellen is majdnem minden negyedik laikus elhárító magatartást fejtett volna ki. Ha szerintük a kitérés kötelezettség törvényi követelmény egy közvetlenül fenyegető vagy akár intézett támadás esetén, miért védekezni egy komolytalan fenyegetés következtében, és az esetleges támadás elől itt miért nem „térnek ki”? További meglepő eredményt hozott a két kérdőív adatainak összehasonlítása, ugyanis ismételtelen több százalékot emelkedett a helytelen válaszok aránya (9. ábra).^[39]

[38] Ld. Kérdőív 2.

[39] Ld. Kérdőívek.

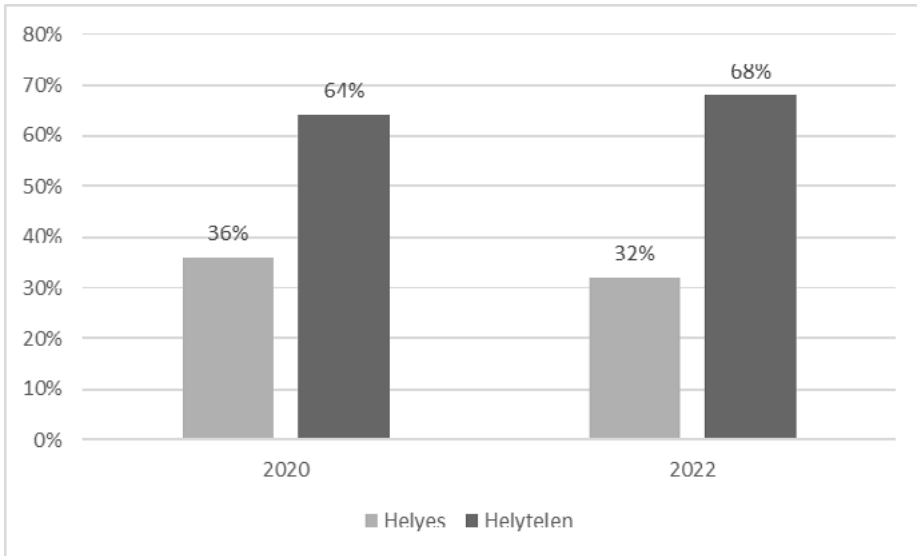
9. ábra: Kitérés kötelezettség 2
(Forrás: Saját szerkesztés)

A helytelen válaszok még a megelőző jogos védelemre vonatkozó kérdésnél kerültek mindkét felmérés során többségbe, amelyről nemrég olvashattunk az előző fejezetben (6. ábra).^[40] Valószínű, a válaszadók többségéhez eljutott annak az esetnek a híre, amikor egy 67 éves férfi veteményeskertje védelme érdekében 230V feszültségű áramot vezetett a kertjében lévő drótkerítésbe, amellyel egy ember halálát, több embernek pedig testi sérülését okozta.^[41] A Debreceni Ítéltábla nem állapította meg a megelőző jogos védelmet, mint büntethetőséget kizáró okot a vádlott javára, hiszen a 230V feszültségű áram alkalmas az emberi élet kioltására, így megszegte a megelőző jogos védelem konjunktív korlátai közül talán a legfontosabbat. Az ítélet és az eset közlése a médiában az indoklás teljes hiányában valószínű, azt a téves feltételezést alakította ki a köztudatban, hogy a kerítésbe áramot vezetni bűncselekmény, amely minden esetben büntetőjogi felelősségre vonást von maga után. Véleményem szerint az általános társadalmi meggyőződés az elektromos áramot illetően az esettől és a hatályos szabályozástól függetlenül is mindig az volt, hogy az veszélyes, és annak a kerítésbe vagy más olyan helyre való vezetése, ahol sérülést okozhat, erkölcsileg helytelen. Éppen ezért a laikusok áramerősségtől függetlenül, belső meggyőződésük alapján elítélendőnek tartják a megelőző jogos védelem ezen alakzatát annak ellenére, hogy az jogilag teljesen megengedett. Tökéletesen szemlélteti e véleményemet a 2022-es kutatás eredménye, amely a téma tárgyalásánál koráb-

[40] Ld. Kérdőívek.

[41] ÍH 2011.51.

ban említett feltételezésekre is rácsáfolt, mi szerint az intézmény újkeletű volta miatt mutatkozik ilyen szintű fogyatékoság a laikusok törvénytudásában.^[42] A második felmérésben, vagyis két év elteltével ugyanis a helyes és helytelen válaszok arányában az időmúlás ellenére nem hogy nem láthatunk javulást, de romló tendenciát figyelhetünk meg (10. ábra).^[43]

10. ábra: Megelőző jogos védelem 2
(Forrás: Saját szerkesztés)

2. Reflektálás a hipotézisekre

Az első fejezetben három hipotézist fogalmaztam meg, amelyekre itt, a cikkem végén, a kutatás releváns részeivel együtt reflektálok. Az első, absztraktnan megfogalmazott hipotézisemre, miszerint „a laikusok a legtöbb esetben képtelenek arra, hogy helyesen mérjék fel mikor vannak jogos védelmi helyzetben”, a kérdőív összes kérdése és válasza alapján szándékozom reagálni. E felvetésem, úgy vélem, a kérdőív nem túl kedvező eredményei ellenére sem mondható igaznak, ugyanis a jogos védelemmel kapcsolatos – e tanulmányban korlátozottan bemutatott – legtöbb kérdésre a laikusok többsége helyesen válaszolt, és ehhez képest mindössze 5 olyan kérdés volt, amelynél a helytelen válaszok kerültek többségbe. Ez ugyan nem túl optimális végeredmény, mégsem állítható, hogy a legtöbb esetben nem tudják felmérni a laikusok, hogy jogos védelmi helyzetben

[42] Ld. Kérdőív 2.

[43] Ld. Kérdőívek.

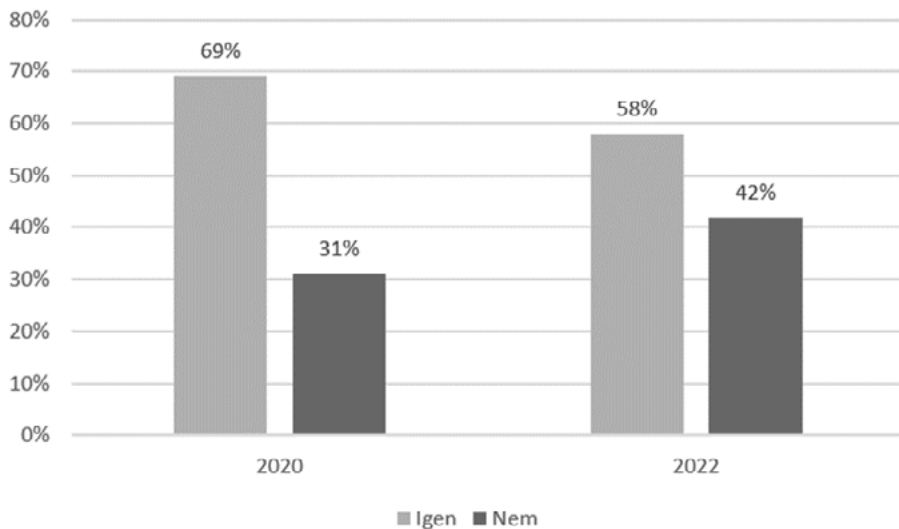
vannak-e. Sokkal inkább, az eredmények tudatában e felvetésemet a következőképp tudnám helyesen újrafogalmazni: a laikusok számtalan, az ideálisnál jóval több esetben képtelenek arra, hogy helyesen mérjék fel, mikor vannak jogos védelmi helyzetben és mikor nem. Emellett azt is meg kell említenem, hogy a helyesen megválaszolt kérdések többsége ellenére a kérdőívekben összesen leadott helytelen válaszok aránya 2022-re 1,15 százalékkal emelkedett a 2020-as kutatáshoz képest.^[44]

Második hipotézisem már konkrétabbnak bizonyult, mellyel arra próbáltam rámutatni, hogy tekintve, hogy a laikusok szinte egyetlen jogi forrása a média, a jogintézmények alapfogalmi elemeiben is alakulhatnak ki bennük tévhitiek. Az újságírók, illetve a riporterek szép számmal hivatkoznak a jogos védelem intézményére „önvédelemként”, amely (mint azt a fenti tárgyalásból tudhatjuk) téves fogalom, és leszűkíti a jogszabályi rendelkezés alkalmazhatóságát. A téves fogalomhasználat széles körben történő előfordulása és a köztudatban történő elterjedése, mint azt a 2022-es Kérdőívben is kiolvashatjuk (7. ábra), azt eredményezi, hogy más személyt ért jogtalan támadás esetén tíz emberből négy nem merne közbeavatkozni, hiszen felismerik, hogy az az önvédelem kategóriáján már kívül esik, ezért valószínű, tartanak a büntetőjogi felelősségre vonástól.^[45] A két felmérés összehasonlítása, úgy vélem, alátámasztja a média káros hatásait, ugyanis azt tapasztaltam, hogy a 2020-as adatokhoz képest itt található a helyes és helytelen válaszok arányában a legnagyobb romló tendencia, ami 10,8 százalékkal több helytelen választ jelent a 2022-es kérdőívben (11. ábra).^[46] Ennek a médiához való kapcsolata véleményem szerint abban áll, hogy a 2020 és 2022 között eltelt periódusban, a világhírű tetőzésének időszakában a társadalom tagjai sokkal többet használták az internetet, sokkal többet nézték a televíziót, illetve a mindennapjaiknak sokkal szervezettebb részévé váltak a tömegkommunikációs eszközök, amelyekből számtalan helytelen információhoz juthattak több jogi szakkérdés, akár a jogos védelem kapcsán is.

[44] Ld. Kérdőívek.

[45] Ld. Kérdőív 2.

[46] Ld. Kérdőívek.

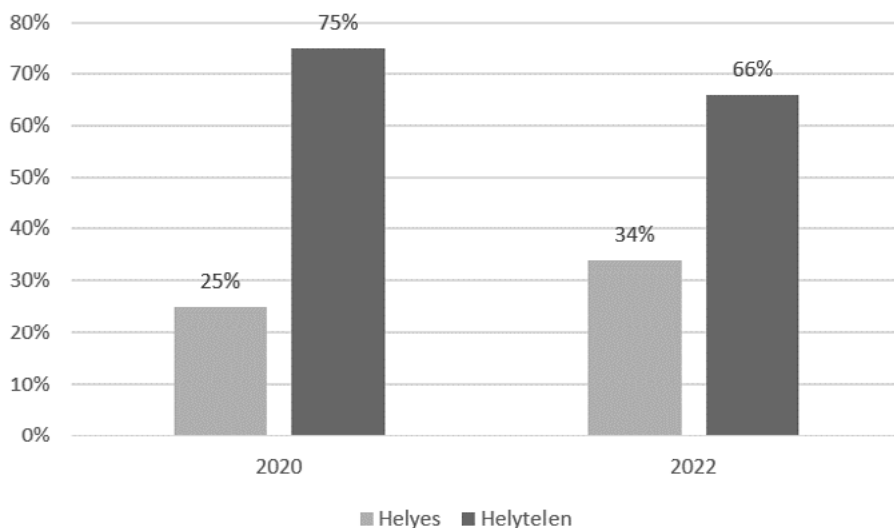

11. ábra: Önvédelem? 2
(Forrás: Saját szerkesztés)

Harmadik hipotézisem, a jogos védelem szintén egy konkrét területéhez kapcsolódik, mégpedig a situációs jogos védelemhez. A kutatásom elején úgy véltem, a laikusok szerint a Btk. ezen újítása eltúlzottan mellőzi az arányosság mellett a szükségesség kritériumait is ahhoz, hogy az erkölcsileg méltányolható legyen. E felvetést alátámasztani látszik a tanulmányban korábban tárgyalt kérdésre adott válaszok kedvezőtlen aránya is (5. ábra), valamint a 2020-ban készült felméréssel összevetve megállapítható, hogy erre a kérdésre mindkét felmérésben túlnyomó többségben rossz válaszok születtek (12. ábra).^[47] Véleményem szerint az itt megmutató többségi társadalmi felfogás, miszerint az emberi élet kioltása ezen példánál túlmegy a jogos védelem keretein, – bár jogilag helytelen – pozitívnak értékelhető, hiszen így elkerülhetők a joggal való visszaélések. Elgondolkodtatja azonban a jogban jártas egyéneket egy ilyen esetben az, hogy mennyi értelmé van egy társadalmi jogérzetet ennyire nem tükröző szabályozásnak. Véleményem ezzel kapcsolatban a *de lege ferenda* alcímben kerül bővebb kifejtésre. Kutatásom hitelessége érdekében meg kell említenem azt is, mint ahogy a diagramokból kiolvasható (kerekített adatokkal), hogy a 2020-as felméréshez képest a helyes válaszok aránya 8.3 százalékkal nőtt. Ez azt jelenti, hogy 117 helyett 175 laikus a situációs elemekről nem tudva mégis jogosnak érezte volna az idegen életének kioltását, amivel válaszuk jogilag helyes, de ezt nem tudom feltétlen pozitívumként értékelni, hiszen erkölcsileg már annál inkább megkérdőjelezhetőnek tartom. Ehhez kapcsolódva még azt is fontos

[47] Ld. Kérdőívek.

megjegyezni, hogy – mint már említettem – a két kérdőívet kitöltők között volt némi átfedés, mely pont e 8 százalékot jelentő, 40 fő körülire tehető, így lehetséges, hogy e számukra megdöbbenő eredményű kérdésre emlékeztek a leginkább.

12. ábra: Szituációs jogos védelem 2
(Forrás: Saját szerkesztés)

3. De lege ferenda

Tanulmányomat egy de lege ferenda javaslattal zárom, amelyet egy olyan kérdés alapoz meg, amelyet mindkét kérdőívben nagy arányban helytelenül megválasztottak meg (5. ábra és 12. ábra).^[48] A releváns kérdés a korábbi kódexben előzménnyel nem rendelkező szituációs jogos védelemhez kapcsolódik, amelyet a jelenleg hatályos Büntető Törvénykönyvünk emelt be a szabályozásba.

Törvényi meghatározása a következő vélelemmel kezdődik: „A jogtalan támadást úgy kell tekinteni, mintha az a védekező életének kioltására is irányult volna, ha (...)”^[49] Az „úgy kell tekinteni” fordulatból kiolvasható, hogy a törvény egy megdönthetetlen vélelmet állít fel az utána pontokba szedett, taxatív felsorolt esetekben. E vélelem azzal kapcsolatos, hogy amennyiben a leírt feltételek megvalósulnak, az intézett támadást vagy a közvetlen fenyegetést mérlegetés nélkül az élet kioltására irányulónak kell tekinteni, és a jogalkotó kizárja a helyzettel összefüggő minden további szükségességi vagy arányossági vizsgálat

[48] Ld. Kérdőívek.

[49] Btk. 22. § (2) bek.

lehetőségét. Pontosabban, az a) és b) pontban írt esetekhez tartozó valamelyik alpont, mint konjunktív feltétel megvalósul, a védekezés teljesen szabaddá válik, a túllépés pedig fogalmilag kizárt.

A Kúria 4/2013-as büntető jogegységi határozata, amely a korábbi Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelvének III. pontja helyébe lépett, megindokolja a törvényi védelem felállítását. A jogalkotó az erőszakos bűncselekmények elleni hatékonyabb fellépés biztosítására kívánta kiszélesíteni a jogos védelmi helyzetet azzal, hogy az élet kioltására irányuló támadás védelmének felállításával korlátlan védekezési lehetőséget biztosít a megtámadottnak. Az egyik oka ennek a már fentebb említett sértetti helyzet, miszerint többszörös hátrányban van a támadóval szemben, a támadás őt felkészületlenül éri, ezáltal kiszolgáltatott. A Kúria érvelése szerint az ellenszegülés sikere emiatt a többszörös hátrány miatt egyébként is kétséges, az éjjeli támadások esetén a napszaktól adódóan pedig még mások segítségére is kevésbé lehet számítani, a megtámadott még kiszolgáltatottabb.^[50] A rendelkezés bevezetésének indoka tehát az volt, hogy biztosítsa a súlyosabb, erőszakos bűncselekmények elleni hatékonyabb fellépést.

Fontosnak tartom kiemelni e helyen az új jogintézményben felfedezhető logikai ellentmondásokat is. Ahogyan az fent olvasható, a szituációs jogos védelem konkrétan azért állítja fel ezt a rendkívüli védelmet, mert az élet ellen irányuló támadásoknál az arányosság vizsgálata szükségtelen, és egy kedvezményt kíván teremteni ezzel a kiemelten hátrányos helyzetű megtámadottak részére. Az arányosság követelménye azonban már nem része a jogos védelem törvényi fogalmának – ahogy azt a releváns fejezetben kifejtettem –, az csak a szükségességen belül bírhat jelentőséggel. Miért van tehát szükség külön egy olyan rendelkezésre, amely az egyébként sem vizsgált arányosság követelményének mellőzését teszi lehetővé? A szükséges mérték túllépése esetén az ijedtség vagy mentető felindulás már biztosítja a védekező számára a büntetlenséget, melyből kiolvasható, hogy a jogalkotó is csak a szükségességen belül kíván az arányosság kérdésével foglalkozni.^[51] Ujvári Ákos véleményem szerint hibátlanul fogalmaz e kérdést illetően, mikor azt állítja, a szituációs jogos védelem nem más, mint az arányosság kritériumainak inkoherens visszacsempészése a jogos védelem szabályozásába.^[52] Ezzel egyet kell értenem, hiszen e kivételt képző szabály felállítása egyedül akkor bírna igazi jelentőséggel, ha a többi esetben egyébként az arányosság egy vizsgálandó fogalmi kritérium lenne.

A jelenlegi szabályozás véleményem szerint valódi célt nem szolgál, szimplán a visszaélések melegágyaként funkcionálhat, tekintettel arra, hogy a bírói mérlegelést a büntetőjogban rendhagyó módon teljesen negligálja. Vegyünk példának egy egyszerű esetet: két családtag az éjszakai órákban együtt italozik otthonukban, majd az ittasságuk miatt veszekedésbe kezdenek, melynek során az egyik pofon vágja a má-

[50] Kúria 4/2013 BJE.

[51] „Nem büntethető, aki az elhárítás szükséges mértékét ijedtségből vagy menthető felindulásból lépi túl.”

[52] Ujvári, 2008, 36.

sikat, erre válaszként a másik pedig lelövi támadóját, aki életét veszti.^[53] A jelenlegi szabályozás szerint a védekezés arányos volt, hiszen a támadás személy ellen, éjjel történt, így az élet kioltására irányulónak tekintendő, vagyis fennáll a büntethetőséget kizáró ok. A laikusok jogérzete egyértelműen tiltakozik e szabályozás ellen, hiszen a Kérdőívekben szereplő, fent szemléltetett példák alapján az emberek legalább 66 százaléka nem érezte jogosnak az emberi élet kioltásával járó védekezést a lakásba, éjjel, jogtalanul behatoló személy ellen (12. ábra).^[54] Jhering szerint a polgárok természetes jogérzetét hosszútávon figyelmen kívül hagyni nem lehet, amivel egyetértek, hiszen ha egy rendelkezés ennyire nem tükrözi a társadalom belső meggyőződését és az emberek azt látják, hogy egy általuk mélyen elítélendő cselekményt a jog mégis oltalma alá vesz, a jogba vetett bizalmuk csorbát fog szenvedni.

A kérdés tehát az, hogy szükséges volt-e a szituációs jogos védelem törvénybe iktatása vagy csak azt érte el vele a jogalkotó, hogy az emberek még távolabbi-nak érzik maguktól a jogot, mint eddig. Véleményem szerint az utóbbi történt, hiszen a Kérdőívekre érkezett válaszokból is egyértelmű, hogy a szituációs elemek megléte önmagában nem váltja ki az emberekből azt az érzést, hogy az életük elleni támadással állnak szemben. A kitérés kötelezettség megszüntetése, valamint az a tény, hogy az arányosság a legtöbb esetben már csak a szükségességen belül bír jelentőséggel, széles lehetőséget ad a jogtalan támadásokkal szembeni védekezésre, így egy ennyire drasztikus, ráadásul megdönthetetlen vélelem felállítása véleményem szerint szükségtelen volt és több teret adhat a visszaéléseknek, mint amennyivel szolgálja a Kúria által meghatározott céljait.

A régi ítélkezési gyakorlatban is található olyan eseteket, amikor a védekező javára írták, ha fennálltak a mai szituációs elemek és az arányosság túllépésére emiatt került sor. A Legfelsőbb Bíróság felmentette azt a vádlottat, aki az éjjel körül a házába behatoló, életét fenyegető támadót kisbaltával életveszélyesen megsebesítette, azzal az indokolással, hogy ugyan az arányosság követelményét túllépte, de ezt a „támadás rendkívüli körülményei” váltották ki belőle.^[55] Tehát amint láthatjuk, a súlyosabb, erőszakos bűncselekmények elleni hatékonyabb fellépést a szituációs jogos védelem előtt is lehetővé tette a joggyakorlat.

Mindezek alapján úgy gondolom, hogy a jelenlegi ellentmondásos jogszabályi rendelkezés orvoslására az alábbi két lehetséges megoldás kínálkozik.

- Az egyik a szituációs jogos védelem szabályozásának kivétele a törvényből, és annak teljes mértékben a bírói mérlegelésre bízása. Ahogy az a fenti jogesetből is látszik, ha az eset körülményei valóban alapot adnak az arányosság túllépésre, a bíróság mérlegel, és ha indokoltnak tartja, fel fogja menteni a vádlottat.
- A másik megoldás kevésbé drasztikus ugyan, de annál inkább célravezető lehet. Ez egy törvényszöveg-módosításban öltene testet, mely vonatkozásában egyetértek Polgár András álláspontjával, miszerint nem feltétlen

[53] Polgár, 2013, 25.

[54] Ld. Kérdőívek.

[55] BJD 5669. (Legf. Bír. Bf. V. 526/1973.).

kell az egész szituációs jogos védelem kérdéskörét a jogalkalmazókra bízni. Elég lenne mindössze a szituációs jogos védelem kérdéskörében is megnyitni az utat a bírói mérlegelés előtt, és a vélelmet úgy módosítani, hogy az megdönthető legyen. Ezt úgy lehetne kivitelezni, hogy a fent ismertetett törvényszöveg „az ellenkező bizonyításáig” fordulattal kiegészítésre kerülne, így megnyílna a törvényi lehetősége annak, hogy bizonyítsák, a Btk.-ban taxatív felsorolt szituációs elemek ugyan teljesültek, az intézett támadás az adott esetben mégsem az élet kioltására irányult.^[56]

IRODALOM

- Bárd Petra (2017): A megelőző jogos védelem – dogmatikai, alkotmányos és empirikus kritikai megközelítésben. In: Hollán Miklós – Barabás A. Tünde (szerk.): *A negyedik magyar büntetőkódex régi és újabb vitakérdései*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest.
- Belovics Ervin (2009): *A büntetendőséget kizáró okok*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.
- Belovics Ervin (2018): *Büntetőjog I. – Általános Rész*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.
- Edvi Illés Károly (1984): *A büntetőtörvénykönyv magyarázata*. Révai Testvérek Nyomdája, Budapest.
- Földvári József (2006): *Magyar Büntetőjog. Általános Rész*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Gál Andor (2016): *A jogos védelem szabályozási céljára vonatkozó elméletekről*. Jogtudományi Közlöny, Szeged, 2016.
- Gál Andor (2016): *A jogos védelem teleologikus megközelítésben*. PhD értekezés. Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Szeged. DOI: <https://doi.org/10.14232/phd.3167>.
- Gellér Balázs József (2008): *A Magyar Büntetőjog Tankönyve I. Általános Tanok*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest.
- Kis Norbert (2005): *A Büntető Törvénykönyv magyarázata I. kötet. Általános Rész*. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest.
- Kónya István (2019): A jogos védelmi helyzet joggyakorlatának elemzése. In: *Forum Sententiarum Curiae*. IV. évf., 2019/1. sz.
- Kovács Réka (2020): *A jogos védelem: a laikusok jogismerete és a hatályos szabályozás diszkrépanciája*. Évfolyamdolgozat. Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Győr.
- Mészáros Ádám (2017): A jogos védelem általános szabályai – különös tekintettel a szükségességre és az arányosságra. In: Hollán Miklós – Barabás A. Tünde (szerk.): *A negyedik magyar büntetőkódex régi és újabb vitakérdései*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest.
- Mészáros Ádám (2011): *A jogos védelem szabályozásának lehetséges irányai*. Jogelméleti Szemle, Budapest.
- Nagy Ferenc (2008): *A Magyar Büntetőjog Általános része*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest.

[56] Polgár, 2013, 25.

- Nogel Mónika – Roncz Diána – Magyar Áron – Szili-Kis Ádám – Szigeti Judit – Török-Darai Richárd – Kemenesi Attila (2010): *A jogos védelem problematikája a magyar büntetőjogban*. In: Keszér Barna Arnold (főszerk.): *Quot capita, tot sententiae* (pp. 45-81). A Batthyány Lajos Szakkollégium Tanulmánykötete I. Batthyány Lajos Szakkollégium, Győr.
- Pallagi Anikó (2015): A jogos védelem szabályozásának változásai büntetőpolitikai szempontból. In: *Belügyi Szemle*. 2015/2. sz.
DOI: <https://doi.org/10.38146/bsz.2015.2.7>.
- Polgár András (2013): A jogos védelem és a végszükség napjaink ítélkezési gyakorlatában. In: *Büntetőjogi Tanulmányok*. XIV/2. kötet, Veszprém.
- Székely János (1971): *A jogos védelem*. Doktori értekezés. Igazságügyi Minisztérium, Budapest.
- Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve, 33. fejezet arról, ha valakinek házára mennek és ottan viadal támad.
- Ujvári Ákos (2008): *A jogos védelem megítélésének elvi és gyakorlati kérdései*. Doktori értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest.
- Ujvári Ákos (2017): A szituációs jogos védelem. In: Hollán Miklós – Barabás A. Tünde (szerk.): *A negyedik magyar büntetőkódex régi és újabb vitakérdései*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest. (Elérhető: https://jog.tk.hu/uploads/files/05_UjvariA.pdf. Letöltés ideje: 2024.01.20.)
- Vinnai Edina (2012): Jogismeret, jogi attitűd, jogtudat. In: Badó Attila – Bencze Mátyás – Elek Balázs – Nagy Zsolt – Vinnai Edina (szerk.): *Jogszociológiai előadások*. Egyetemi jegyzet. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

JOGFORRÁSOK

- 1878. évi V. tc.
- 2009. évi LXXX. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról.
- 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről.
- 2012. évi XXXVI. törvény az Országgyűlésről.
- 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról.
- BEH 1973.
- BH 1983.304.
- BH 1985.170.
- BH 1990.1
- BH 2003.394.
- BH 2003.50.
- BH 2005.308.
- BH 2012.140.
- BJD 5669. (Legf. Bír. Bf. V. 526/1973.).
- ÍH 2011.51.
- Kérdőív 1: <https://forms.gle/wXQGJw1Q5RNsLURP7>.
- Kérdőív 2: <https://forms.gle/5jkRadRiYN19eJV89>.
- Kúria 4/2013 BJE.
- Legfelsőbb Bíróság 15. sz. irányelv III/3. pont.
- Magyarország Alaptörvénye.